

УДК 811.1/9

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-3-27>

Ліліана ПРОКОПЕНКО,

orcid.org/0000-0003-1821-7016

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
(Одеса, Україна) lilianaprokopenko@gmail.com*

Оксана КУЧЕРЯВА,

orcid.org/0000-0001-5946-3892

кандидат педагогічних наук,

*завідувач кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
(Одеса, Україна) oksana.kuch@gmail.com*

ПОЯСНЮВАЛЬНИЙ МОНОЛОГ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті порушено питання цілеспрямованого навчання майбутніх учителів-словесників жанрових форм педагогічного мовлення, зокрема професійно значущого жанру пояснення. Підкреслено, що ефективність формування спеціальних комунікативно-жанрових умінь (відрізнати пояснювальний монолог від інших жанрів педагогічного мовлення, визначити його ознаки, створювати жанрові різновиди пояснювального висловлювання, адекватно використовувати конструктивні прийоми інтерпретації наукового знання, мовні засоби, характерні для жанру пояснення та ін.) значною мірою залежить від методично доцільного вибору відповідних методів і форм роботи, які не лише дозволяють знайти вихід із конфлікту між необхідністю мінімізації теоретичного матеріалу і великим обсягом знань, що підлягають засвоєнню, а й посилюють внутрішню мотивацію пізнання, ініціюють комунікативну, пізнавальну і пошуково-дослідницьку активність студентів. Обґрунтовано доцільність використання методу проєктів як способу досягнення поставленої дидактичної мети. Представлено досвід навчання студентів-філологів аналізу і створення пояснювального слова як різновиду інформаційного монологічного висловлювання вчителя на основі проєктного методу: розглянуто вихідні теоретико-методичні передумови, розкрито зміст, типологію, вимоги до проєктів та механізм поетапної організації проєктної діяльності. Визначено особливості організації пропонованих проєктів: поєднання групової та індивідуальної діяльності студентів, наявності відповідно в кожному з розроблених проєктів групового (несуцільний текст у вигляді схеми, таблиці, графічної моделі) та індивідуального продукту проєктної діяльності (суцільний текст, письмове й усне публічне висловлювання). Визначено, що під час роботи над проєктами важливе значення має багатоаспектна самостійна робота студентів з текстом, який виступає і як джерело необхідної інформації, і як об'єкт аналізу з метою визначення особливостей жанру навчального пояснення, а також задля створення власного тексту за матеріалами дослідження особливостей усного і письмового пояснювального мовлення і засобом контролю сформованості вмінь.

Ключові слова: педагогічний жанр, пояснення, пояснювальне мовлення, комунікативно-жанровий підхід, проєкт, проєктна діяльність.

Liliana PROKOPENKO,

orcid.org/0000-0003-1821-7016

PhD in Pedagogy, Associate Professor,

*Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology
and Methods of Teaching Professional Disciplines*

*South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) lilianaprokopenko@gmail.com*

Oksana KUCHERIVA,

orcid.org/0000-0001-5946-3892

PhD in Pedagogy,

*Head of the Department of Ukrainian Philology and Methods
of Teaching Professional Disciplines*

*South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) oksana.kuch@gmail.com*

EXPLANATORY MONOLOGUE IN THE SYSTEM OF TRAINING STUDENTS-PHILOLOGISTS

The article raises the issue of purposeful training of future teachers-philologists of genre forms of pedagogical speech, in particular of professionally significant genre of explanation. It is emphasized that the effectiveness of the formation of special communicative-genre skills (to distinguish explanatory monologue from other genres of pedagogical speech, to determine its genre features, to create genre varieties of explanatory expression, to adequately use constructive methods of interpretation of scientific knowledge, linguistic means characteristic of explanation genre, etc.) largely depends on the methodologically appropriate choice of suitable methods and forms of work, which not only allow to find a way out of the conflict between the need to minimize theoretical material and a large amount of knowledge to be mastered, but also strengthen intrinsic motivation, initiate communicative, cognitive and research student activity. The expediency using the project method as a way to achieve the didactic goal is substantiated. Theoretical and methodological preconditions, the organization and course of ascertaining and search experiments are presented, the analysis of the received results is given; the reviewed initial positions, stages and the organization, the experience of training of students-philologists of the analysis and creation of an explanatory word as a genre variant of informational monologue statement of the teacher on the basis of a project method is described / presented: initial theoretical and methodical preconditions are considered, the maintenance, typology organization of project activities. Peculiarities of organization of the offered projects are defined: combination of group and individual activity of students and presence in each of the developed projects of group (non-continuous text in the form of the scheme, table, graphic model) and individual product of project activity (continuous text, written and oral public statement). The author argues that when working on projects it is important to many-sided independent work of students with the text as a source of necessary information, in order to determine the features of the genre of educational explanation, as well as to create your own text based on oral and written explanatory speech.

Key words: pedagogical genre, explanation, explanatory speech, communicative-genre approach, project, project activity.

Постановка проблеми. Одне з провідних завдань вищої педагогічної школи полягає у формуванні комунікативної компетентності майбутнього вчителя, що визначається, зокрема, як здатність створювати й використовувати в майбутній педагогічній діяльності професійно значущі висловлювання. Означені здатності формуються на основі уявлень про специфіку педагогічного спілкування, особливості мовленнєвої діяльності, а також досить широкий «репертуар» педагогічних жанрів. Пояснювальний монолог учителя посідає особливе місце серед жанрових різновидів педагогічного слова, адже «пізнавальну інформацію про предмет учень може отримати самостійно – з книг, тоді як зрозумілий емоційний виклад матеріалу в процесі добре організованого спілкування може дати лише вчитель» (Кан-Калик, 1990: 113).

Аналіз досліджень. Дослідження мовленнєво-жанрової складової частини педагогічного дискурсу пов'язане з іменами Н. Антонової, М. Бахтіна, А. Вежбицької, Н. Іпполітової, В. Карасика, О. Коротєєвої, Н. Махновської, Ж. Мілованової, В. Салимовського, З. Смелкової та ін. За визначенням В. Чернік, *педагогічний мовленнєвий жанр* – це стійка вербальна форма реалізації мовленнєвого наміру вчителя, єдність особливих якостей форми і змісту, обумовлена метою й умовами педагогічного спілкування і орієнтована на конкретного адресата (Чернік, 2002: 5). Зокрема, до вивчення особливостей окремих мовленнєвих жанрів з навчальною метою зверталися З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіна, Л. Горобець, Н. Десяєва,

С. Караман, М. Мацько, А. Михальська, Г. Ніколаєнко, Н. Остапенко, Л. Попова, Л. Салькова, І. Сотова, І. Таяновська, О. Усанова, О. Філіппова, Г. Шелехова та ін. У полі зору науковців перебуває жанровий підхід до навчання, який передбачає «оволодіння мовною діяльністю <...> шляхом цілеспрямованого освоєння жанрових форм повсякденного, публічного і професійного мовлення з опорою на мовленнєві жанри, актуальні для певного контингенту студентів» (Сотова, 2017: 428). Результати дослідження різних аспектів удосконалення монологічного професійно-педагогічного мовлення на основі жанрового підходу представлені у низці наукових розвідок з проблем: навчання майбутніх учителів прийомів створення проблемної лекції (О.В. Гордєєва), формування майстерності педагогічної розповіді (А.М. Уварова), особливостей узагальнювального мовлення (О.Г. Усанова) створення жанрових різновидів проблемного слова вчителя (Т.Ю. Перова). Специфіку навчання студентів-філологів створення монологічного тексту на етапі пояснення нового матеріалу з опорою на традиції класичної риторики розглядає Л.В. Хаймович. Дослідниця підкреслює, що професійне мовлення вчителя є «взірцем логічного розкриття змісту і грамотності», слугує встановленню і підтриманню комунікативного контакту, актуалізації найбільш важливої інформації, «спонукає слухачів до роздуму й уваги, створює умови для найбільш ефективного сприйняття науково-навчальної інформації» (Хаймович, 1997: 57). Водночас, як засвідчує прак-

тика, пояснювальне мовлення молодого вчителя має суттєві недоліки, а почасти майже повністю повторює писемний науковий чи науково-навчальний текст як за змістом, так і за структурою.

Вирішення означеної проблеми, на нашу думку, потребує спеціально організованої роботи з формування комунікативно-жанрових умінь майбутніх учителів-філологів, ефективність якої значною мірою залежить від методично доцільного використання відповідних методів і форм роботи, які не лише дозволяють знайти вихід з конфлікту між необхідністю мінімізації теоретичного матеріалу і великим обсягом знань, що підлягають засвоєнню, а й посилюють внутрішню мотивацію пізнання, ініціюють комунікативну, пізнавальну і пошуково-дослідницьку активність студентів. У межах курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» навчання студентів-філологів пояснювального мовлення як професійно значущого жанру може реалізовуватись на основі використання проектного методу навчання.

Мета статті – описати досвід оптимізації навчання майбутніх учителів-словесників пояснювального педагогічного мовлення засобами проектної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сутність пояснення як однієї з операцій наукового мислення полягає в «розкритті суттєвих властивостей предметів і явищ об'єктивного світу шляхом з'ясування причин виникнення та існування цих явищ, знаходження законів їхнього розвитку чи функціонування, виявлення механізму дії тощо» (Філософський енциклопедичний словник, 2002: 505). У дидактиці пояснення виступає методом усного викладу навчального матеріалу, метою якого є аналіз, тлумачення й доказ різних положень шляхом розкриття причинно-наслідкових та інших зв'язків і закономірностей (Гончаренко, 1997: 267). Як інформативний жанр педагогічного мовлення «пояснювальне мовлення вчителя переважно являє собою діалогізований монолог, що реалізується в межах педагогічного дискурсу в ситуації пояснення навчального матеріалу, а також інших ситуаціях науково-навчального спілкування» (Педагогическая риторика, 2018: 188). Результат навчального пояснення проявляється в глибокому розумінні учнями сутності явища, його закономірних зв'язків і залежностей. Таким чином, інформаційна функція виступає провідною в процесі навчального пояснення, проте специфіка пояснювального мовлення вчителя полягає саме в забезпеченні засвоєння інформації, доступності викладу, «коли вчитель прагне розтлумачити навчальний матеріал за допомогою різних прийомів і способів його популярного викладу, таких як приклад, порівняння, опис, аналогія та ін.» (Педагогическое речеведение, 1998: 112).

Н. Десяева наголошує, що для створення жанру пояснювального монологу «потрібно знання сукупності екстралінгвістичних факторів і обумовлених ними принципів відбору і поєднання мовних одиниць, принципів мовленнєвої організації матеріалу» (Педагогическая риторика, 2018: 188). Аналіз досліджень, присвячених вивченню пояснення як професійного жанру педагогічного мовлення дозволяють описати його жанроутворювальні ознаки, як-от: провідна комунікативна мета – забезпечити засвоєння інформації, одержання нового знання про предмет мовлення (за наявності супутніх інтенцій переконати, вплинути, спонукати до дії); поліадресатність (адресат – група учнів); індивідуальність (адресант – учитель); монологічність за способом комунікації; офіційність обстановки; зовнішня ініціативність форми, реактивність змісту; аргументативність; стилістична взаємодія наукових і розмовних елементів (гібридність).

Важливими для нас є висновки дослідників про те, що ефективно навчати студентів професійного мовлення, зокрема пояснювального монологу, можливо лише за умови усвідомлення ними відомостей про жанрові ознаки професійно значущих висловлювань й особливостей їх функціонування в педагогічному мовленні. Результативність процесу формування відповідних комунікативно-жанрових умінь забезпечується системністю і послідовністю роботи на всіх етапах навчання (розосереджено під час опанування курсів «Методика навчання української мови», «Риторика», під час педагогічної практики тощо) та в умовах різних методів і форм організації освітнього процесу.

До основних комунікативно-жанрових умінь, пов'язаних зі створенням пояснювальних висловлювань, належать уміння відрізнити пояснювальний монолог від інших жанрів педагогічного мовлення, аналізувати зміст тексту навчального пояснення, визначати його жанрові ознаки, виділяти конструктивні прийоми інтерпретації наукового знання в готовому тексті та з урахуванням теми використовувати їх під час створення власного, створювати жанрові різновиди пояснювального висловлювання, адекватно використовувати мовні засоби, характерні для жанру пояснення.

Вищезазначене лягло в основу апробованої системи навчання студентів філологічного факультету ПНПУ імені К.Д. Ушинського створення й використання жанрових різновидів пояснювального мовлення. Формування необхідних

комунікативно-жанрових умінь під час опанування курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» реалізувалося через низку проектних мовленнєвих практик, що засновані на активній мовленнєвій діяльності студентів й охоплюють процес створення пояснювального мовлення з різних сторін.

Більшість дослідників проблеми сутності й особливостей організації проектної діяльності (М. Бухаркіна, Н. Голуб О. Кучерук, Н. Пахомова, Є. Полат, О. Пометун, О. Полінок, Л. Проценко, Г. Селевко, А. Чудинова) визначають її як засіб активізації пізнавальної активності студента у процесі самостійного детального розроблення навчальної проблеми із подальшим оформленням і представленням одержаних результатів у вигляді певного продукту. Таким чином, метод проектів розглядаємо як важливий складник педагогічного процесу, який дозволяє ініціювати пізнавальну, дослідницьку, інтерактивну, творчу, вольову й емоційну активність студентів засобами проблемних, пошукових, дослідницький, творчих та ін. завдань з використанням кооперативного навчання. Практико-орієнтована сутність навчального проекту і спрямованість на соціальну взаємодію сприяють розвитку цілої низки предметних і метапредметних комунікативних умінь. Саме тому цей метод має великий дидактичний потенціал щодо підвищення рівня комунікативної компетентності студентів і дає змогу говорити про доцільність його використання для формування комунікативно-жанрових умінь педагогічного пояснення.

Пропонована методика передбачає навчання пояснювального мовлення студентів-філологів засобами двох проектів: «Пояснювальне мовлення як педагогічний жанр» і «Різновиди пояснювального монологу», під час яких розкривається сутність і особливості жанру пояснення, визначається його місце і значущість у професійній діяльності вчителя, відпрацьовуються особливі комунікативно-жанрові вміння, необхідні для створення пояснювального тексту.

Основні характеристики (за типологією Є. Полат) є спільними для обох проектів: вони сполучають у собі елементи практико-орієнтованих, інформаційних і дослідницьких проектів, передбачають групову та індивідуальну роботу, є монопредметними, внутрішніми (аудиторними), короткостроковими. Ключовим елементом проектів виступає текст як об'єкт дослідження, як створюваний у процесі діяльності продукт і як засіб контролю сформованості вмінь. Провідними методами, за допомогою яких активізується діяльність студентів у ході проектів, є евристичний, про-

блемний, дослідницький методи навчання й метод моделювання. Особливість організації пропонувананих проектів полягає в тому, що групова діяльність студентів доповнюється індивідуальною. Груповим продуктом проектної діяльності виступає несучільний текст у вигляді схеми, таблиці, графічної моделі, а індивідуальним – суцільний текст, письмове й усне публічне висловлювання. Кожен проект реалізується у декілька етапів.

Зупинимося докладніше на описі змісту кожного етапу проектної діяльності і способах реалізації основних навчальних завдань.

На *орієнтувальному етапі* роботи над темою першого проекту «Пояснювальне мовлення як педагогічний жанр» поглиблення знань студентів про основні особливості педагогічного жанру пояснення здійснюється шляхом порівняльного аналізу тексту-пояснення підручника і зафіксованого фрагмента усного пояснювального мовлення вчителя. Основними навчальними завданнями цього етапу є усвідомлення студентами специфічних жанроутворювальних ознак пояснювального монологу й способів діяльності, що забезпечують успішне здійснення аналізу тексту. Залежно від підготовленості групи, аналіз текстів-зразків здійснюється колективно під керівництвом викладача (методом евристичної бесіди), або організовується робота в парах (з опорою на анкету мовленнєвого жанру). Таким чином, проміжним результатом цього етапу проекту є усна характеристика запропонованих текстів з погляду вияву в них ознак певного жанру педагогічного мовлення, досвід аналізу особливостей формальної (структурно-композиційної і мовної) організації пояснювального мовлення.

Створити проблемну ситуацію і наштотхнути студентів на думку про «внутрішню диференціацію» жанру допомагає наступне завдання, спрямоване на формування вмінь аналізувати текст усного і писемного пояснювального мовлення з метою визначення особливостей різних видів пояснення, які залежать від змісту пояснювального матеріалу і проявляються у використанні певних конструктивних моделей висловлювання. Пропонуємо для аналізу чотири тексти, кожен з яких є одним із різновидів навчального пояснення з погляду змісту і характеру того, що пояснюється: лінгвістичне поняття, закономірність мовної дійсності, факт чи спосіб діяльності. Завдання для групової роботи сформульоване так: *Прочитайте тексти і визначте їх жанрову приналежність. Подумайте, чи залежить вибір конструктивної моделі пояснення і прийомів інтерпретації наукового знання від змісту пояснювального матеріалу?* Усі

запропоновані тексти студенти характеризують як навчальне пояснення, помічаючи, однак, відмінності у способах «розгортання» інформації, що свідчить про наявність різновидів у межах жанру, проте є складним для пояснення на цьому етапі.

Відчувши проблему недостатності необхідних лінгвістичних знань, студенти спільно з викладачем формулюють тему проекту, а також обговорюють форми кінцевого продукту групової та індивідуальної діяльності. На етапі реалізації проекту, спираючись спочатку на порівняльний аналіз запропонованих текстів, а потім на запропоновані викладачем додаткові інформаційні матеріали, студенти створюють таблиці, які відображають їхні уявлення про характерні ознаки основних різновидів пояснювального мовлення «Різновиди навчального пояснення» (групи 1, 2) і прийоми інтерпретації наукового тексту «Характеристика прийомів педагогічної інтерпретації наукового тексту» (групи 3, 4). У результаті порівняльної аналітичної роботи з текстами студенти роблять важливий висновок про те, що структурна організація монологу-пояснення залежить від характеру змісту пояснювального матеріалу, а також виявляють основні і периферійні конструктивні прийоми інтерпретації наукового знання для кожного з різновидів пояснювального мовлення. Представлення групового проектного продукту проходить у формі усного повідомлення представника групи на основі теоретичного матеріалу, узагальненого у вигляді таблиці. Зіставивши й об'єднавши отримані матеріали, визначивши найбільш значущі характеристики пояснювального мовлення вчителя, найбільш вдалі мовні формулювання для опису цих характеристик, відібрані з текстів ілюстрації, учасники проекту виготовляють узагальнювальну таблицю «Пояснення як жанр педагогічного мовлення» та пам'ятку «Секрети ефективного пояснення», які згодом стають опорою для виконання кожним з них індивідуального проектного завдання.

Етап представлення індивідуального продукту першого проекту згорнений: кожен студент створює і здає на перевірку авторські тексти, що являють собою основні різновиди пояснення в письмовій формі. Текстовий продукт, одержаний на останньому етапі проекту, дозволяє виявити рівень сформованості уміння адекватно використовувати конкретні композиційні прийоми педагогічної інтерпретації наукового знання відповідно до змісту навчального матеріалу, самостійно створювати фрагменти різних видів пояснювального мовлення. Описаний етап може мати й інший варіант організації: передбачати само- або взаємооцінювання робіт студентами.

Поглиблення і систематизація знань про жанр навчального пояснення, освоєння способів створення жанрових різновидів, а також використання мовних засобів, характерних для жанру пояснення – мета наступного проекту «Різновиди пояснювального монологу».

Відомо (Ю. Гризуліна, Н. Десяева), що одним з найбільш затребуваних різновидів пояснювального монологу вчителя є висловлювання, в основі якого лежить логічна операція зіставлення. Подібні тексти допомагають пояснити нове поняття, сформувані уявлення про загальні закономірності мовної системи через виявлення асоціативних зв'язків певного поняття з уже відомим науковим поняттям, або явищем з іншої сфери дійсності, відтвореним у формі образу. Використання вчителем порівняння і аналогії як конструктивних прийомів пояснювального мовлення сприяє розвитку логічного й образного мислення студентів, забезпечує доступність викладу навчального матеріалу, полегшує його запам'ятовування, а відтак сприяє його засвоєнню. Характерною особливістю такого типу текстів є структурна побудова за принципом послідовного або паралельного зіставлення, наявність своєрідних зачинів і типових лексико-граматичних конструкцій побудови висловлювання. Означене обумовило необхідність організації цілеспрямованого формування у студентів умінь аналізувати й використовувати в пояснювальному монолозі логічне зіставлення й образну аналогію як засоби репрезентації системи знань різних видів. Отже, основна мета наступного проекту – поглибити знання студентів про особливості побудови текстів навчального пояснення; розкрити особливості зіставлення і аналогії як структурно-сміслових компонентів пояснювального мовлення, що дозволяють особливим чином структурувати зміст висловлювання пояснювального типу; формувати вміння аналізувати зафіксовані зразки усного логічного і риторичного пояснення з метою визначення особливостей використання певних композиційних моделей і мовленнєвих засобів інтерпретації наукового знання; формувати вміння й навички самостійно створювати і виголошувати перед аудиторією тексти-пояснення, в основі яких лежать конструктивні прийоми зіставлення й аналогії.

Обговорюючи на орієнтувальному етапі особливості усної і писемної форм пояснювального мовлення, студенти відзначають, що в основі усного тексту лежить письмовий, з його логікою, точністю, нейтральним характером викладу. Проте аналіз усних і писемних текстів, проведених на попередніх етапах роботи, дозволяє студентам

самостійно зробити висновок, що усне пояснювальне мовлення більшою мірою враховує фактор адресата й характеризується більшою безпосередністю, емоційністю. Про це свідчить насамперед значна кількість мовних засобів, які сприяють смисловому зв'язку, діалогізації усного висловлювання, створюють ефект невимушеності. Досить часто вчитель вдається до прийомів популяризації в основі яких лежать лексичні і синтаксичні засоби виразності, різні тропи і риторичні фігури.

Водночас більшість студентів, розглядаючи аналогію і порівняння як методичні прийоми, мають про них досить поверхове уявлення, насамперед це стосується структурних особливостей. Мотивація до здійснення комунікативної і дослідницької діяльності здійснюється шляхом такого проблемного запитання: *«Треба казати не батарея, а нагрівало», або «не ваза, а квітниця», – іноді повчають дорослих діти. А іноді й діляться своїми спостереженнями: «Прийменники – такі слова маленькі, вони як префікси. Префікси і прийменники, вони маленькі – це в них однаково. Префікси в слові, а прийменники – вони перед словом – це в них відрізняється». «Слова – це такі доміношки у віршику. Тому, що треба в риму скласти, щоб такий самий кінчик був. Як у доміно». Як ви гадаєте, які прийоми мислення лежать в основі дитячих міркувань? Чи доцільно їх розглядати як методичні прийоми забезпечення доступності і наочності пояснення вчителя?»*

Пошук відповіді на запитання і засвоєння матеріалу здійснюється шляхом виявлення названих елементів у конкретних текстах. Так, на етапі реалізації проекту студентам пропонуємо проаналізувати чотири тексти-зразки жанрово-композиційних моделей пояснювального мовлення зіставного характеру. Текст №1 є повним логічним поясненням на основі послідовного зіставлення, текст №2 – повним логічним поясненням на основі паралельного зіставлення, текст №3 – поясненням на основі образної аналогії, текст №4 – поясненням на основі понятійної аналогії. Отже, кожен з цих різновидів пояснення, як уже зазначалося раніше, має свої особливості щодо композиційної структури, з'єднання її частин, конструктивних прийомів і способів пояснення (поняттєвого/образного) наукового знання, використання засобів художньої виразності. Саме з цих позицій аналізуються основні властивості й створюються структурно-змістові схеми жанрових різновидів навчального пояснення. Визначені в процесі групової роботи модельні характеристики аналізованих текстів студенти зіставляють з наявними в науці відомостями (матеріали відібрані само-

стійно, або запропоновані викладачем) з метою доопрацювання і коректування. Таким чином, проміжним продуктом цього етапу є створені групами моделі текстів пояснювального монологу на основі порівняння, понятійної і образної аналогії, які стануть опорою на наступних етапах роботи. Продуктом групової проектної діяльності й водночас засобом контролю сформованості умінь є виголошений студентами пояснювальний монолог, побудований на основі розробленої логіко-структурної схеми послідовного і паралельного зіставлення. Виступи студентів записуються на відеокамеру і аналізуються за визначеними критеріями оцінки пояснювального монологу.

Далі учні переходять до створення індивідуального проектного продукту. Наведемо можливі варіанти формулювання завдання:

– *Перетворіть текст, замінивши понятійну аналогію образною.*

– *Створіть фрагмент пояснювального мовлення вчителя з використанням прийому понятійної і образної аналогії.*

– *Під час розбору слова за будовою учням рекомендують діяти в певній послідовності. Доберіть аналогію, яку можна використати для роз'яснення учням змісту цієї рекомендації і напишіть фрагмент пояснювального мовлення.*

У подальшому створені студентами варіанти образного пояснення мовних явищ розміщувалися на інтерактивній дошці сервісу «Padlet» для спільного ознайомлення, організації обговорення й взаємооцінювання, а у подальшому ввійшли в збірку «Уяви собі...», що завершувала роботу над проектом.

Таким чином, під час проектного навчання ми намагалися: а) викликати інтерес студентів до пояснення як професійно значущого жанру педагогічного мовлення; б) максимально наблизити мовленнєві дії студентів до комунікативної діяльності вчителя-предметника; в) сформулювати необхідні комунікативно-жанрові вміння на основі розуміння пояснення як професійно значущого мовленнєвого жанру; г) сприяти удосконаленню комунікативної компетентності студентів-філологів.

Технологія проектного навчання дозволяє вирішувати й інші завдання курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», тому за результатами багаторічного досвіду роботи був розроблений такий принцип організації навчального процесу, за якого низка тем програми курсу вивчаються в комплексі проектів. До означеного комплексу входять короткотривалі та середньої тривалості інформаційні, прикладні, дослідницькі, творчі проекти, які доповнюють один

одного, дають змогу обирати оптимальний спосіб діяльності учасників проекту на засадах компетентнісного, диференційованого, особистісно орієнтованого підходів: інформаційно-творчі («Моя навчальна/авторська теле- радіопередача «Спілкуймося українською!», «Філологічний TED»), творчі (конкурс на найкращу ладацію та її виголошення), інформаційно-дослідницькі («Тематичний (ідеографічний) словник-мінімум «Дитина», збірка «Педагогічний гумор»). Основна робота над зазначеними проектами здійснюється у позааудиторний час і є важливим засобом організації самостійної роботи студентів.

Висновки. Удосконалення професійного мовлення майбутнього вчителя-словесника потребує організації цілеспрямованого навчання пояснювального мовлення в сукупності його жанрових ознак. У вирішенні завдань формування пояснювального монологічного мовлення студентів-філо-

логів успішне застосування одержав метод проектного навчання, який ґрунтується на принципах високої мотивованості мовленнєвої діяльності, самостійності, групового співробітництва. Позитивна динаміка розвитку умінь аналізу пояснювального мовлення з погляду його жанрової специфіки і створення жанрових різновидів навчального пояснення, відбулась завдяки можливостям навчального проекту залучити кожного студента до процесу усвідомленої пізнавальної діяльності. Колективний пошук способів вирішення проблеми шляхом аналізу теоретичного матеріалу, інформаційної переробки готових текстів у форму графічних моделей і узагальнювальних таблиць, створення і виголошення групового проектного продукту, а потім створення авторського тексту певного жанрового різновиду пояснювального слова оптимізують формування відповідних комунікативно-жанрових умінь майбутніх учителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 375 с.
2. Кан-Калик В.А., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество. Москва: Педагогика, 1990. 144 с.
3. Педагогическая риторика / под ред. Н.Д. Десяевой. Москва: Издательство Юрайт, 2018. 242 с.
4. Педагогическое речеvedение. Москва: Флинта: Наука, 1998. 312 с.
5. Сотова И.А. Жанрово-ориентированный подход, жанровая грамотность и жанровая компетентность как категории лингводидактики. *Вестник РУДН*. 2017. Вип. 15, № 4. С. 427–446.
6. Філософський енциклопедичний словник. / НАН України; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
7. Хаймович Л.В. Опора на традиции античной риторики при создании текста объяснительной речи учителя. *Вопросы методики обучения в средней и высшей школе*. Вып.4. Саранск: Изд-во МГПИ, 1997. С. 57–61.
8. Черник В.Б. Фатические речевые жанры в педагогическом дискурсе и тексте урока: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Екатеринбург, 2002. 27 с.

REFERENCES

1. Honcharenko S.U. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid, 1997. 375 p. [in Ukrainian]
2. Kan-Kalik V.A., Nikandrov N.D. Pedagogicheskoe tvorchestvo. [Pedagogical creativity]. Moscow: Pedagogika, 1990. 144 p. [in Russian].
3. Pedagogicheskaja ritorika. [Pedagogical rhetoric] / pod red. N. D. Desjaevoj. Moscow: Izdatel'stvo Jurajt, 2018. 242 p. [in Russian].
4. Pedagogicheskoe rechevedenie. [Pedagogical speech]. Moscow: Flinta: Nauka, 1998. 312 p. [in Russian].
5. Sotova I.A. Zhanrovo-orientirovannyj podhod, zhanrovaja gramotnost i zhanrovaja kompetentnost kak kategorii lingvodidaktiki. [Genre-oriented approach, genre literacy and genre competence as categories of linguodidactics]. *Vestnik RUDN*. 2017. Vip. 15, № 4. pp. 427–446. [in Russian].
6. Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk. [Philosophical encyclopedic dictionary]. / NAN Ukrainy [NAS of Ukraine] holov. red. V. I. Shynkaruk. Kyiv: Abrys, 2002. 742 p. [in Ukrainian]
7. Hajmovich L.V. Opora na tradicii antichnoj ritoriki pri sozdanii teksta objasnitel'noj rechi uchitelja. [Reliance on the traditions of ancient rhetoric in creating the text of the teacher's explanatory speech]. *Voprosy metodiki obuchenija v srednej i vysshej shkole*. Вып.4. Saransk: Izd-vo MGPI, 1997. pp. 57–61. [in Russian].
8. Chernik V.B. Faticheskie rechevyje zhanry v pedagogicheskom diskurse i tekste uroka [Phatic speech genres in pedagogical discourse and lesson text]. Abstract of Ph.D. Dissertation. Ekaterinburg, 2002. 27 p. [in Russian].